

**KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ANIOŁÓW STRÓŻÓW W
WAŁBRZYCHU.**

OŁTARZ GŁÓWNY

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

OPRACOWAŁ: mgr. Cezary Wandrychowski

WROCŁAW 2022

OPIS OBIEKTU

Ołtarz główny zaprojektowany został prawdopodobnie przez autora projektu architektonicznego świątyni Alexisa Langerera. Zakończony został w roku 1904, a wykonano go w stylu neogotyckim, analogicznie, jak całościowy wystrój kościoła.

Pod względem konstrukcyjnym jest to ołtarz szafiasty w typie poliptyku z kilkoma, wyraźnie zarysowanymi horyzontalnie kondygnacjami. Powyżej antependium nadstawa ołtarza zamknięta od góry strzelistym, ażurowym zwieńczeniem.

Każda z kondygnacji retabulum składa się z czterech zamykanych skrzydeł bocznych. Centralną przestrzeń w osi ołtarza zajmowaną z reguły przez piątę, centralne skrzydło pentapytyku wypełnia strzelista nadbudowa tabernakulum z wysoką niszą tronu wystawienia w formie baldachimu i maswerkowym zwieńczeniem. Całość sięgająca powyżej gzymsu górnej kondygnacji. Tabernakulum skrzynkowe, złożone i polichromowane z prostokątnymi drzwiczkami płycinowymi. Całość bogato dekorowana motywami neogotyckimi w formie fial, smukłych kolumniek i czołganek itp., co może przywołać na myśl gotycki portal prowadzący do gotyckiej świątyni.

Mensa skrzyniowa. Antependium prostokątne. W jego centrum złożona i polichromowana płycina z rzeźbionym maswerkem w osi centralnej. Po obu stronach antependium biforyjne wnęki ostrołukowe z maswerkami wspartymi na niewielkich kolumniekach.

W predelli szeroki pas fryzu arkadowego z trójlistnym maswerkem.

Powyżej dwukondygnacyjne retabulum. W obu kondygnacjach umieszczono postaci Świętych w stylizowanych, neogotyckich niszach. We wnękach wewnętrznych, bliżej osi ołtarza, przedstawienia świętych wykonano jako pełne rzeźby w drewnie. Wnęki zewnętrzne posiadają przedstawienia postaci malowane. Taki układ spowodowany jest najpewniej koniecznością zamykania zewnętrznych skrzydeł, odsłaniających obrazy na rewersie. Zastosowanie ciężkich, rzeźb pełnowymiarowych byłoby dużym utrudnieniem takiej czynności, bo wiązałoby się z znacznie większą głębokością wnęk.

Rzeźby umieszczono w niszach, każda z osobna w odrębnej oprawie snycerskiej w formie maswerków wspartych na kolumniekach. Nisze z malowanymi tłami w formie stylizowanej kotary o geometrycznych wzorach w tonacjach ugrowo-złoty. Kotara zajmuje dolną połowę niszy, zaś górna posiada gładkie tło w kolorze błękitnym.

Każda z nisz drugiej kondygnacji posiada w dolnej części malowane wstęgi z opisami imion przedstawionych powyżej Świętych. Pod wstęgami pas niewielkich, prostokątnych kasetonów z rzeźbionymi, złożonymi, kwadratowymi kwiatonami.

Między kondygnacjami ozdobny, wydatny gzyms z dekoracyjnym pasem złożonych liści przeplatanych z kwiatami.

W dolnej kondygnacji umieszczono rzeźby figuralne Św. Grzegorza i Św. Hieronima po lewej stronie tabernakulum, oraz Św. Ambrożego i Św. Augustyna po stronie prawej. Figury usytuowane są w dwóch środkowych skrzydłach ołtarza.

Skrzydła zewnętrzne stanowią obrazy. Po prawej stronie Zwiastowanie, po lewej natomiast Zmartwychwstanie. Obrazy wykonane na płótnie, malowane w technice olejnej na złożonych tłach, ujęte w neogotyckie obramienia ażurowych, dekoracyjnych arkad na cienkich kolumnkach. Obraz Zwiastowania sygnowany w prawym, dolnym rogu (Julian Wałdowski Breslau 1904).

W górnej kondygnacji nisze są dużo wyższe i z bogatszą snycerką. Umieszczono w nich rzeźby Św. Leona i Św. Jana Chrzciciela oraz Św. Józefa i Św. Grzegorza. Rzeźby pełne, podobnie jak na dole, stoją we wnękach skrzydeł wewnętrznych po obu stronach tabernakulum. Skrzydła zewnętrzne górnej kondygnacji wypełniają obrazy olejne. Na skrzydle po lewej stronie stojący frontalnie kolejno od lewej Św. Alojzy i Św. Bonifacy. Na prawym skrzydle stojący bokiem Św. Florian, a obok Stojący frontalnie Św. Franciszek.

Obrazy na rewersach skrzydeł zewnętrznych wykonane w technice olejnej, Obrazy górne malowane są najpewniej na płótnie (do weryfikacji). Dolne obrazy malowano na blasze. Nie są tak bogate, jak na awersie, nie posiadają złożonych tła, a obramienia są mniej okazałe.

W górnych, większych skrzydłach kolejno przedstawienia; „Modlitwa w Ogrójcu” oraz „Jezus i płaczące niewiasty”. W skrzydłach dolnych „Cierniem Koronowanie” oraz „Biczowanie”. Dolne obrazy sygnowane, podobnie jak na awersie, w prawym, dolnym rogu -Julian Wałdowski, Breslau 1904.

Centralna, nieruchoma część retabulum zamknięta powyżej gzymsu pięcioma ażurowymi, złożonymi, trójkątnymi szczykami w formie maswerków. Centralny, znajdujący się w osi tabernakulum nieco wyższy od pozostałych i bardziej rozrzeźbiony.

Powyżej nadstawy ołtarza wznosi się strzeliste zwieńczenie w formie rozbudowanych, ażurowych baldachimów, zamkniętych trójkątnymi szczytami z maswerkami, wspartymi na długich kolumnkach wzmocnionych lasem pinakli, sięgających niemal sklepienia prezbiterium. Również tutaj środkowy baldachim jest wyższy od pozostałych. W jego wnętrzu rzeźba Anioła Stróża. W dwóch skrajnych rzeźby Archaniołów.

Dodatkowo, pomiędzy baldachimami z postaciami aniołów, wkomponowano dwa mniejsze, puste, ażurowe łączniki maswerkowe o zbliżonej formie.

TECHNIKA WYKONANIA ORAZ STAN ZACHOWANIA

Ocena stanu rzeczy jest niepełna ze względu na utrudniony dostęp do wyższych partii lica ołtarza i odwrocia.

Konstrukcja ołtarza, mensa oraz nadstawa wraz z wszystkimi elementami dekoracyjnych maswerków wykonana została z drewna iglastego.

Na większości powierzchni drewna widoczne są liczne otwory po owadach, chociaż na chwilę obecną nie zaobserwowano postępującego procesu zniszczenia i czynnej działalności drewnojadów. Można jednak przypuszczać, że są partie ołtarza zdegradowane.

Zaobserwowano mechaniczne uszkodzenia powierzchni drewna, pęknięcia oraz otarcia i obtłuczenia związane z użytkowaniem obiektu.

Elementy retabulum są malowane i złocone. Miejsca bez polichromii z widoczną powierzchnią drewna, która obecnie jest dość ciemna. Może być to spowodowane pociemnieniem lakieru lub szelaku nałożonego na powierzchnię. Najpewniej takie opracowanie powierzchni drewna miało miejsce pierwotnie. Jednakże widoczne miejscami niewielkie zacieki świadczą o wtórnych warstwach odświeżających lakierów.

Niewątpliwie ołtarz poddany został odświeżeniu, najpewniej po wojnie. Z tego czasu pochodzi ołtarz boczny w kaplicy bocznej po stronie południowej, ufundowany i wzniesiony jako dar dziękczynny z ocalenie miasta Wałbrzycha przed bombardowaniami w czasie II wojny światowej. Można przypuszczać, że wówczas pomalowano ściany oraz sklepienie kościoła i odnowiono ołtarze, w tym główny. Przemalowanie górnych partii ołtarza było możliwe wyłącznie z wysokiego rusztowania, a więc najpewniej wykorzystano je przy odświeżaniu sklepień, gdzie zamalowany został oryginalny wystrój widoczny na starych fotografiach.

Oryginalna polichromia została zamalowana. Kolorystyka wtórnych malatur została zmieniona w stosunku do oryginału. Jest analogiczna do przemalowanych, pozostałych części wyposażenia kościoła, jak ambona czy ołtarze boczne. Wtórna malatura wykonana niestarannie, z zaciekami i nieprecyzyjnym odcieniem poszczególnych partii malowanych.

Najwięcej ingerencji widać w partiach złoconych. Większość jest przemalowana brązami lub przezłoczone na nowo przy użyciu szlakmetal. Powierzchnia złocona jest w wielu miejscach jest przebarwiona i pociemniała. Elementy przemalowane, zwłaszcza w dolnych partiach, wykonano bardzo niestarannie, zatracając pierwotny kunszt dekoracji.

Figury wykonane najpewniej z drewna liściastego, polichromowane i złocone. Znajdują się wysoko, zatem trudno w tej chwili stwierdzić, czy zostały przemalowane, choć stało się tak z polichromowaną i złoconą architekturą nisz, w których się znajdują. Natomiast na pewno są silnie zabrudzone i zakurzone.

Obrazy wykonane na płótnie są silnie zabrudzone, płótno pofalowane i miejscowo odkształcone. Złocone tła mają liczne, ciemne zaplamienia, co może świadczyć o retuszach szlakmetalem.

Obrazy na desce oraz metalu wydają się być w lepszym stanie. Są silnie zabrudzone oraz posiadają nieliczne uszkodzenia mechaniczne.

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

Z uwagi na brak dostępu do większości elementów ołtarza zakres czynności oraz program mogą zostać zweryfikowane lub uzupełnione po ustawieniu rusztowań.

1. Dokumentacja fotograficzna obiektu przed, w czasie i po konserwacji oraz wykonanie merytorycznej dokumentacji konserwatorskiej.
2. Badania konserwatorskie mające na celu określenie stratygrafii warstw, zakres przemalowań i ustalenie pierwotnej kolorystyki.
3. Zabezpieczenie zagrożonych odpadnięciem fragmentów polichromii, złocień i srebrzeń poprzez zaklejenie bibułą japońską.
4. Zapuszczenie drewna środkiem przeciwko drewnojadom w miejscach zaatakowanych destrukcją. Wprowadzenie środka w otwory po owadach, oraz zakrycie, w miarę możliwości szczelnie, powierzchni folią.
5. Demontaż możliwych do wykonania elementów ołtarza i przewiezienie do pracowni.

PRACE W OBRĘBIE SZAFY OŁTARZOWEJ

6. Wstępne oczyszczenie powierzchni z nawarstwień kurzu i luźnego brudu.
7. Wykonanie napraw stolarskich szafy ołtarzowej i ram obrazów
 - * wstawienie fleków
 - * klejenie
 - * uzupełnienie brakujących profili
 - * uzupełnienie brakujących i uszkodzonych połączeń stolarskich.
8. Usunięcie nawarstwień kurzu i brudu ściśle przylegających do warstwy malarskiej mechanicznie i przy pomocy odpowiednio dobranych środków powierzchniowo czynnych i środków chemicznych.
9. Impregnacja strukturalna zdestruowanych elementów metodą iniekcji środkiem impregnującym (Paraloid B-72; Osolan);
10. Oczyszczenie powierzchni elementów impregnowanych z nadmiaru impregnatu.
11. Uzupełnienie ubytków drewna przy użyciu kitów trocinowych lub epoksydowych i opracowanie powierzchni.
12. Usuwanie przemalowań oraz innych wtórnych nawarstwień mechanicznie lub przy użyciu odpowiednio dobranych środków chemicznych.

13. Podklejenie i sprasowanie z podłożem odspajających się w postaci łusek fragmentów warstwy malatury. (np. Movilith dm-771,).
14. Wykonanie punktowań, scalenie kolorystyczne oraz rekonstrukcje malatury. W partiach opracowanych oryginalnie przy użyciu patronów, wykonanie szablonów pomocniczych przydatnych do fragmentów rekonstruowanych.
15. Pokrycie malatury warstwą werniksu półmatowego.

PRACE W OBRĘBIE ELEMENTÓW RZEźBIONYCH ZŁOCONYCH

16. Oczyszczenie złoczeń oraz warstwy malarskiej z zabrudzeń i kurzu.
17. Rzeźbiarskie uzupełnienie brakujących elementów i detali ornamentów.
18. Usunięcie wtórnych nawarstwień malarskich oraz złoczeń wykonanych przy użyciu szlakmetal metodą chemiczną.
19. Konsolidacja z podłożem łuszczących się i spęcherzonych partii malatury. (Movilith DM-771).
20. Uzupełnienie ubytków gruntu według pierwotnej technologii.
21. Opracowanie uzupełnień (wyrównywanie, szlifowanie, wygładzanie.).
22. Punktowanie oraz rekonstrukcje polichromii.
23. Rekonstrukcja i opracowanie złoczeń zgodnie z oryginalną techniką przy użyciu złota płatkowego.
24. Prace techniczne jak w przypadku elementów złoczonych oraz rekonstrukcja techniki oryginalnej zgodnie z badaniami konserwatorskimi.
25. Ponowny montaż elementów ołtarzowych.

PRACE W OBRĘBIE OBRAZÓW OŁTARZOWYCH

26. Demontaż obrazów
27. Oczyszczenie z zabrudzeń i kurzu z lica oraz odwrocia.
28. Prace w obrębie podobrazia (płótno, drewno blacha)
29. Impregnacja całkowita lub częściowa miejsc zdestruowanych podobrazia drewnianego od strony odwrocia.
30. Reperacje podobrazia drewnianego - sklejenie rozeschniętych desek, wypełnienie szczelin itp.
31. Uzupełnienie ewentualnych ubytków w podobrazii drewnianym przy użyciu kitów trocinowych.

32. Prostowanie podobrazia płóciennego (korekta na drewnianych krosnach)
33. W przypadku konieczności demontażu obrazów z krosien prostowanie podobrazia na stole próżniowym.
34. Usunięcie pociemniałego werniksu metodą chemiczną lub mechaniczną.
35. Usunięcie ewentualnych przemalowań metodą chemiczną.
36. Nałożenie werniksu retuszarskiego.
37. Nałożenie kitów w miejscach ubytków gruntu.
38. Punktowanie ubytków farbami wodnymi z wykończeniem farbami olejnymi.
39. Uzupelnienie złoceń w technologii zgodnej z oryginałem.
40. Nałożenie werniksu końcowego półmatowego.
41. Montaż obrazów w szafie ołtarzowej.